

Sanja Vulić
Zagreb

ŠTOKAVSKI ELEMENTI U GOVORU ČAKAVSKOGA GRADIŠĆANSKOGA SELA PINKOVCA

UDK 800.87.801.3

*Rukopis primljen za tisak 1. listopada 1993.
Čakavska rič, Split, 1994, br. 1.*

Govor gradišćanskohrvatskoga sela Pinkovca glavninom svojih značajki pripada čakavskom narječju, ali se po nekim fonološkim karakteristikama toga govora, koje su specifične za štokavsko narječje, može zaključiti da je taj čakavski govor bio u dodiru sa štokavskim narječjem.

Pinkovac je danas najjužnije hrvatsko selo u Gradišću. Takav položaj, u odnosu na druga hrvatska sela, zauzima odnedavno. Još je prije kojeg decenija bilo desetak sela južnije od Pinkovca koja su se mogla smatrati hrvatskima. Posljednja desetljeća karakterizira ubrzana germanizacija gradišćanskih Hrvata. U 16. stoljeću bilo je na području nekadašnje novogradačke grofovije, u južnom Gradišću, dvadeset šest hrvatskih sela (bilo čisto hrvatskih ili miješanih)¹. Prema istraživanjima G. Neweklowskoga², prije dvadesetak godina bilo je još 13 hrvatskih sela na tom području, a danas su samo tri. To su Pinkovac, Nova Gora i Stinjaki. U tim se selima još uvijek služi misa na hrvatskom jeziku, a djeca i mladi govore hrvatski. Ostala su sela, uglavnom, ponijemčena. U šest su sela (Jezerjani, Žarnovica, Hrvatski Hašaš, Hrvatska Čenča, Praščevo i Žamar) najmlađi govornici hrvatskoga jezika pedesetogodišnjaci ili pače šezdesetogodišnjaci, dok u dva sela (Veliki Medveš i Santalek) hrvatski znaju samo još sedamdesetpetogodišnjaci ili osamdesetogodišnjaci. Koliko je danas slaba svijest o pripadnosti hrvatskoj etničkoj skupini najbolje ilustrira primjer iz Velikog Medveša, gdje župnik, Hrvat čakavac s Brača, služi misu isključivo na njemačkom jeziku jer njegovi župljani nisu zainteresirani za očuvanje hrvatskoga jezika. Iz navedenih je podataka vidljivo da je,

nakon više od četiri stotine godina življenja u Gradišću, još uvijek bilo 50% hrvatskih sela, od postojećih 26 sela u 16. stoljeću u novogradačkoj grofoviji. Svega dvadesetak godina kasnije, ostalo ih je samo 11,5% (tj. već spomenuta tri sela). Među njima je Pinkovac najhrvatskiji. Nalazi se u gotovo potpuno njemačkom okruženju. Osim Nove Gore, s kojom ga povezuje stanovita srodnost mjesnih govora, sva su Pinkovcu susjedna sela njemačka.

U cjelini uzevši, govor Pinkovca pripada čakavskom narječju. U svojoj ga podjeli gradišćansko-hrvatskih govora, G. Neweklowsky svrstava među čakavske govore južnoga Gradišća³. Međutim, Pinkovčari sami sebe smatraju štokavcima, a začudo ih je i Stjepan Ivšić smatrao štokavcima, podrijetlom iz zapadne Slavonije i »čistim ikavcima«⁴. Nedvojbeno je tome uzrok uporaba upitne i odnosne zamjenice *što*, bez obzira da li ta zamjenica dolazi sama ili u svezama s prijedlogom ili negacijom (npr. *zâšto*, *nîšto* = nešto, *vrštò* = nešto, *svrštò* = svašta itd.). Prema lingvističkoj karti G. Neweklowskoga, još je nekoliko čakavskih sela južnoga Gradišća u kojima se, umjesto *ča*, govori *što*.⁵ Nije mi poznato kakav je genitivni oblik zamjenice u ostalim selima, ali pinkovski govor ima čakavski oblik *česà*, što je jedan od bitnih pokazatelja izvorne pripadnosti toga govora čakavskom narječju. Pretpostavljam da je taj oblik sačuvan i u ostalih čakavaca južnoga Gradišća koji, umjesto *ča*, rabe zamjenicu *što*.

Interesantan je i refleks praslavenskih skupina **dj* i **dъj* koji, u pinkovskom govoru, može biti *d'* ili *j*. Općenito je poznato da je čakavska značajka prvenstveno refleks *j*, a zatim *d'*, a »kao *dj* reflektira se obično i tzv. sekundarno *dj* (< *dъj*)«⁶. Izuzetak su neki govori na Ugljanu i Pašmanu u kojima se **dj* uvijek reflektira u *d'*, osim u riječima *preja* i *tujj*⁷. U pinkovskom govoru nema takve sustavnosti. **dj* se reflektiralo u *j* ne samo u riječima *prèja* (npr. *namoiàt se mòre prèja*) i *tujînac* nego npr. i u riječi *žâja*, a također je izostalo stapanje u *d'* u imperativnim oblicima, npr. *projdîte*, *dojdîte*, što je čakavska osobina. S druge strane, u primjerima *hrd'â*, *ând'el*, *med'â* itd., **dj* se reflektiralo kao *d'*. Isti je slučaj i sa sekundarnim *dj*. tj. sa skupom **dъj*. Ima primjera gdje se reflektiralo kao *d'* (npr. *duôbra nâtura je priròd'ena*, zatim: *rod'âk*, *grâd'a*, *d'âk*, *d'âval*, *mîd'i*, *grožd'âc*), ali istovremeno se rabi tipično čakavski *gròzje*, gdje se **dъj* reflektiralo kao *j*. Taj dvostruki refleks može biti rezultat dodira dvaju sustava.

Poseban je problem i fonem *č*, odnosno *ć*. Pinkovčari ne razlikuju *č* i *ć* nego se u oba slučaja realizira isti fonem. Taj je fonem u pinkovskom govoru do sada, koliko mi je poznato, opisivao na dva načina. Stjepan Ivšić smatra da je fonem *ć* analogan štokavskom *č*⁸ dok G. Neweklowsky smatra da su u Pinkovcu *č* i *ć* (kao i u gotovo svim ostalim čakavskim govorima južnoga Gradišća) analogni štokavske *č*.⁹ Istu postavku preuzima i R. Hajszan.¹⁰ Istina je negdje na pola puta. Pinkovsko »trorogo« ili »srednje« *č* karakterizira i neke čakavske govore u Hrvatskoj. Vrlo je slično splitskome^{*}) čija je artikulacija jednim dijelom analogna artikulaciji štokavskoga *č*, a drugim dijelom štokavskoga *ć*.¹¹ Fonemi su *č*, i *ć* također izjednačeni u jugozapadnom istarskom, tj. štakavsko-čakavskom dijalektu.¹² U sva je tri navedena primjera (Pinkovac, Split i spomenuti istarski dijalekt) riječ o govorima u kojima su čakavsko i štokavsko narječje u neposrednom kontaktu pa

* U nedostatku pravoga dijalektološkog znaka (u dijalektološkom dijelu teksta) za fonem *č* uzet je u splitskome govoru najbliži grafem *č*.

se može zaključiti da pojava »srednjega« č može biti posljedica dodira dvaju narječja. Inače, u Pinkovcu fonem č ponekad alternira s fonemom *t* (npr. *trêci* i *trêti*), a u nekim se primjerima poglavito rabi *t* (npr. *zùtra temo klàt, niête, niêtemo*).

Za razliku od novog jotovanja dentala koje je nekad izvršeno, a nekad ne, novog jotovanja labijala uopće nema. Ta je čakavska značajka u Pinkovcu vrlo izražena, npr. *rubjê, bûbje, grâbje, snuôpje, stubjâk*, (= muzlica), *grmjâvina, dêbja*, itd., a i depalatalizacija *lj > j* također je uobičajena u tom govoru, npr. *jûdi, obîtej, vesîêje, stêja, učitej, vračitej, ûje, neđija* itd.

Kada je riječ o refleksu vokala *ɛ* u skupovima *jɛ, çɛ, žɛ*, pinkovski je govor opet poseban. Prevladava prijelaz *ɛ > e* (s eventualnom dvoglasnošću *ie*), npr. *žîetva, žîgli, nù zùtra žîet, jîetra* i *ježik* (koji se ponekad realizira kao *izik*). Tipično čakavski refleks *ɛ > a* realiziran je samo u imenici *žâja*¹³ dok je u pridjevskom obliku *ɛ > e*: *žêdan*. Ta se nedosljednost opet može objasniti dodiranjem dvaju sustava.

U pinkovskom govoru ima niz primjera koji potvrđuju karakterističnu čakavsku jaku vokalnost, npr. *kadi* (a ne *gdje*), *Isg s mǎnъn, mǎša, tajêdan* i *mǎlin*. Zanimljiv je odnos *mǎlin : mǎlnar* gdje se u jednom mjesnom govoru stanovita riječ realizira vokaliziranim poluglasom, a njezina izvedenica reduciranim poluglasom, pri čemu je *mǎlin* karakterističniji za čakavsko, a *mǎlnar* za štokavsko narječje. G. Neweklowsky ističe da je odnos *mǎlin : mǎlnar* uobičajen u čakavaca južnoga Gradišća.¹⁴

Po svim ostalim značajkama pinkovski govor pripada čakavskom narječju. Sve ih navesti na ovom mjestu nije moguće jer to prelazi okvire ovoga rada. Stoga ću navesti svega nekoliko fonoloških i morfoloških karakteristika.

U zatvorenim se slogovima dugi vokali *e* i *o* obično diftongiraju (*e > ie; o > uo*)¹⁵, npr. *jeziêrti, piêršin, prisîêgla je, ziêc, buôj, dviuôr, gnjuôj, kruôv, nuôs, puôdne, zvuôn* itd.

Stari skupovi **stj* i **skj* prelaze u *šč*, npr. *gùšcer, išču, klišče, koščica, kreščàt, ščucat* (*od jila mi se ščuca*) itd.

U pinkovskom je govoru sačuvan i stari skup *čr(čř)*, npr. *čřip, čřšnja, čřv*.¹⁶

Afrikata *ž* u Pinkovcu se ne realizira kao ni u drugim čakavskim govorima. S. Ivšić smatra da u govoru toga sela nema ni suglasnika *h*¹⁷. Međutim, ima niz primjera gdje se u pinkovskom govoru artikulira *h*, npr. *hûtnja* (= koliba), *hrd'â, hřž, krûh, máčaha, prâhat* (premda ima gradišćanskih »čisto« čakavskih govora, kao npr. frakanavski, u kojima su realizacije *mât'ava, prâvat*). U Pinkovcu su puno rjeđi slučajevi s reduciranim *h*, npr. *sranît*. Treba ipak istaći da je u tom primjeru riječ o ustaljenoj gradišćanskohrvatskoj leksičkoj realizaciji koja je prihvaćena i u gradišćanskohrvatskom književnom jeziku u kojemu se glas *h* inače uglavnom ostvaruje i u govoru i u pismu.¹⁸

U pinkovskom se govoru mogu susresti i neke promjene u suglasničkim skupovima koje se također mogu smatrati čakavskim značajkama, a D. Brozović ih svrstava među novije čakavske osobine.¹⁹ Kada riječ završava na suglasnički skup *-st* završno se *-t* reducira, npr. *čvřš, donèš, opàs, osavnâjs, přš, triêš*. Redukcija

je u takvim skupovima beziznimna. M. Moguš je takvu pojavu objasnio slabljenjem napetosti suglasnika koji je udaljeniji od vokala nego njegov susjed jednake napetosti.²⁰ Isto bi se moglo očekivati i u početnim suglasničkim skupovima, ali u pinkovskom se govoru ne događa uvijek pa nalazimo realizacije *čelà* i *pšenica*.²¹ Ima i slabljenja napetosti u središnjem suglasničkom skupu, npr. *nòhte su mi ocvìkali*. Analogno tome, *h* se ostvaruje i u nominativnom obliku, premda mu je tu položaj intervokalan: *nòhat*.

Interesantan je i refleks jata u pinkovskom govoru. Ako bismo s jedne strane uzeli primjere *lèto*, *mèra*, *sèno*, *senòkoša*, *vèra*, *vèrovat*, *vèrujem*, *želèzo* (gdje se dugo *e* usporedno ostvaruje i kao diftong *ie* i »samo« kao dugo *e*), a s druge strane primjere *đitelina*, *diđčki*, *divica*, *rìč*, *sikìra*, *sìme*, *sìpo òko*, *snìg*, *vìverica*, *vriča*, *vrìme*, *žlib*, zaključili bismo da pinkovski govor ima ikavsko-ekavski refleks *ě*-a prema Jakubinskij-Meyerovom pravilu.²² Međutim, daleko su u tom govoru češće realizacije koje nisu u skladu s tim pravilom. Kako su to redovito ikavizmi (npr. *cìl*, *cìsta*, *đilat*, *đilo*, *đid*, *medvìd*, *obìd*, *fìsan*, *uđit*, *vřilo*, *zđila* itd.), taj govor treba smatrati ikavskim, a ne ekavsko-ikavskim. Stoga je G. Neweklowsky uvrstio taj govor među čakavske govore južnoga Gradišća s ikavskim refleksom jata u kojima ima nešto malo primjera s ekavskim refleksom, odnosno diftongom *ie*.²³ S. Ivšić taj govor također smatra ikavskim.²⁴ Već je D. Brozović istaknuo da su eventualni ekavizmi u ikavskim čakavskim govorima najčešće u skladu s Jakubinskij-Meyerovim pravilom,²⁵ a upravo je to slučaj sa svim prethodno navedenim pinkovskim ekavizmima. D. Brozović navodi leksem *seno* kao najčešći takav ekavizam, a to je i jedan od pinkovskih primjera. I svi ostali pinkovski primjeri mogu se, manje-više, smatrati stalnim ekavizmima. Uspoređujući ikavsko-ekavske korijensko-leksičke morfeme s ekavskima (u Žićima svetih otaca i u nekim zadarskim spomenicima), D. Malić je među morfemima u kojima se (u nekim djelima) može susresti samo ekavski refleks jata navela i morfeme *věr-*, *lět-*, *žěl-*, a morfem *měr* među onima u kojih prevladava ekavsko-ikavski refleks.²⁶ Iz toga je vidljivo da se i pinkovski primjeri uklapaju u shemu D. Malić. Među pinkovskim ekavizmima od Jakubinskij-Meyerova pravila odstupa ekavizam pinkovskoga mjesnoga priloga (*vòdè* (-ovdje). Taj je primjer doista iznimka jer i D. Malić navodi da se u prilogu *ov'de* »na gotovo čitavom čakavskom području razvio ikavski refleks.«²⁷

Po svom morfološkom sustavu pinkovski govor pripada u potpunosti čakavskom narječju. Za ilustraciju, navest ću samo nekoliko morfoloških osobina:

- Npl. jednosložnih imenica ne proširuje se umecima *-ov/-ev*, npr. *sìni*, *tàti*, *mùži*, *zičeci*
- nastavak u Gpl. muškoga roda jest *-ov/-ev*, npr. *brìgov*, *črvuòv*, *medvìdov*, *đbičajev*
- nastavci u Gpl. ženskoga roda su \emptyset (ili analogijom prema muškom rodu *-ov/-ev*), i *-i*, npr. *divic*, *nuòg*, *vìl* (Npl. *vìle*), *bùhov*, *črìšnjov*, *đaskov*, *grâbiov*, *lopàtov*, *stìnuòv*, *škàrov*, *kòsti*, a ponekad se rabe i dvojni oblici, npr. *gùsak* i *gùskov*, *lesic* i *lesicov*,
- nastavci u Gpl. srednjega roda također mogu biti *-ov* i *-ò*, npr. *rèbrov*, *dřv*
- nastavak u Dpl. ženskoga roda jest *-am*, npr. *gùskam*, *stìnâm*, *ženâm*
- nastavak u Ipl. muškoga roda jest *-i*, npr. *sìni*, *zičeci*

- nastavak u Ipl. ženskoga roda jest *-ami*, npr. *ženâmi*
- nastavak ili pak završetak u 3. licu pl. prezenta glagola obavezno je *-u*, npr. *kušûju, ležû, mðru* (inf. *mðč*), *mučû, nðsu, pečû, pûstu*.²⁸

Na kraju ostaje otvoreno pitanje odakle štokavski elementi u fonološkom sustavu toga čakavskoga govora. Može se pretpostaviti da su najvjerojatnije postojali već u vrijeme doseljenja u Gradišće. Usporedbom prezimena zabilježanih u prvom novogradačkom urbaru iz 1576. god. s prezimenima nekadašnjih stanovnika gospodarstva Steničnjak (koje se prostiralo između rijeka Kupe, Gline i Korane) zapisanih 1519. god., R. Hajszan je (u već spominjanoj knjizi) zaključio da Hrvati južnoga Gradišća (koji žive na području nekadašnje novogradačke grofovije) potječu s područja imanja Steničnjak.²⁹ Ako je to točno, spomenuta su se čakavsko-štokavska prožimanja najvjerojatnije dogodila na tom području.

BILJEŠKE

¹ Robert Hajszan, *Die Kroaten der Herrschaft Güssing*, Literas-Verlag Wien, Güttenbach/Pinkovac, 1991, str. 15.

² Gerhard Neweklowsky, *Die kroatischen Dialekte des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1978, 376 str. + 52 karte.

³ Isto, sr. 126. i 138.

⁴ Stjepan Ivšić, *Izabrana djela iz slavenske akcentuacije*, Slavische Propylaen, Band 96, Wilhelm Fink Verlag, München, 1971, karta br. 5.

⁵ Neweklowsky, karta br. 1.

⁶ Milan Moguš, *Čakavsko narječje*, Školska knjiga, Zagreb, 1977, str. 83.

⁷ Isto, str. 64.

⁸ Ivšić, str. 790.

⁹ Neweklowsky, str. 149.

¹⁰ Hajszan, str. 120.

¹¹ Za detaljniji opis artikulacije vidi: Moguš, str. 65.

¹² Vidi: Dalibor Brozović, Čakavsko narječje, u: Dalibor Brozović i Pavle Ivić, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, poseban otisak iz Enciklopedije Jugoslavije, Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1988, str. 88.

¹³ Neweklowsky na str. 147. navodi da je za sve govore čakavaca na jugu Gradišća uobičajen prijelaz *e>e*, a da samo Veliki Medveš i Stinjaki imaju iznimku u riječi *žaja*. Za Pinkovac navodi realizaciju *žied'a*, a ne *žaja* kako uistinu jest.

¹⁴ Neweklowsky, str. 146.

¹⁵ Diftongizaciju spomenutih dvaju vokala navodi i S. Ivšić u svom kratkom popisu značajki pinkovskoga govora, isto, str. 790.

¹⁶ Iste primjere donosi i R. Hajszan, str. 121.

¹⁷ Ivšić, str. 790.

¹⁸ Vidi: Božidar Finka, Gradišćansko-hrvatski književnojezični izraz i njegova dijalekatska osnova, *Studia Slavica Hung.*, 36/1-4, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990, str. 100.

¹⁹ Brozović, str. 83.

²⁰ Vidi: Moguš, str. 86. i 87.

²¹ Iste primjere donosi i R. Hajszan, str. 121.

²² Kako je to pravilo često spominjano u dijalektološkim radovima (npr. Brozović, str. 82., Moguš, str. 39) nije ga potrebno ovdje ponovo navoditi.

²³ Vidi: Neweklowsky, str. 145.

²⁴ Ivšić, str. 790.

²⁵ Brozović, str. 82.

²⁶ Dragica Malić, Refleksi jata u »Žićima svetih otaca«, *Rasprave Zavoda za jezik* 16, Zagreb, 1990, str. 130.

²⁷ Dragica Malić, *Jezik najstarije hrvatske pjesmarice*, Znanstvena biblioteka HFD, br. 1, Zagreb, 1972, str. 100.

²⁸ S. Ivšić među značajkama pinkovskoga govora također navodi nastavak -u u 3. licu pl. prezenta (str. 790).

²⁹ Hajszan, str. 78-94.

Summary

Štokavian Elements in the Dialect of the Croatian Village of Pinkovac (Güttenbach) in Burgenland

The article discusses the dialect of the Croatian village situated in the farthest South of Burgenland. The phonological system of this čakavian dialect contains some štokavian elements which are discussed individually in the article. It is assumed that they had entered the dialect before the time of the Croatian settlement in Burgenland.